

Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, svezci LII/1, LII/2. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2014. 678 strani.

Kakor že nekajkrat, želim s tem zapisom prikazati zgodovinske razprave v letošnjih dveh zvezkih Analov, periodični publikaciji dubrovniškega Zgodovinskega inštituta Hrvatske akademije znanosti in umetnosti.

Branka Milošević i Nikolina Topič: *Talijanska keramika majolica berettina s arheološkog istraživanja u jezgri Dubrovnika* (str. 1-20). V razpravi so prikazani in obdelani ostanki majolike *berettine*, ki so jih našli v jedru Dubrovnika, ob arheoloških raziskavah benediktinskega samostana Sv. Marije od Kaštela. To vrsto glazirane italijanske keramike so od 16. do sredine 17. stoletja izdelovali v Benetkah, pa jo včasih imenujejo tudi *alla veneziana* ali *a façon de Venice*, čeprav so jo sprva začeli izdelovati v Faenzi. Za majoliko *berettino* so značilne posode odprtih oblik (skodelice in krožniki), pri katerih so zunanost krasili izključno z modro barvo, medtem ko se glede krasitve notranjosti razlikuje nekoliko vrst *berettine*. Prvo vrsto predstavljajo posode s sivomodro podlago, okrašeno z modrimi motivi ter njen podtip, ki ima dodatne sličice izvedene z rumeno, pomarančno in zeleno barvo (*famiglia colorata*). Druga vrsta je okrašena z motivi modre barve na modri podlagi. Obstaja tudi podtip te vrste, ki je dodatno krašen z belo barvo (*famiglia lumeggiata*). Raznolikost in velike količine najdb italijanske glazirane keramike, med njimi tudi tipa majolike *berettine* izpričujejo izvrstne trgovske zveze Dubrovnika z mesti na nasprotni strani Jadrana v 15., 16. in 17. stoletju.

Valentina Zovko: *Metode i tehnike komunikacije između vlasti i poslanika u pregovorima oko proširenja dubrovačkih granica* (str. 21-49). Dubrovniške oblasti so se v 14. in v začetku 15. stoletja uspešno dogovarjale o teritorialnem širjenju, predvsem po zaslugi pravočasnih in ustreznih informacij. Poslaniki so vlado obveščali o poteku in rezultatih dogovorov. vlada pa jim je pošiljala navodila za nadaljnja pogajanja. Toda zaradi zunanjih neugodnih razmer (epidemij, sporov, bojev in spremembi krajev, kjer so bili akreditirani) je prihajalo do zastojev pri pogajanjih. Kljub temu je diplomatska pošta v odločujočih časih redno delovala. Da ne bi s prenatrženimi potezami ogrozile morebitne poznejše večje dosežke so dubrovniške oblasti včasih namerno upočasnjevale navodila poslanikom, le-ti pa so včasih zašli v izkušnje in so poskušali trgovati z informacijami v svojo lastno korist. Zaradi vse večje angažiranosti poslanikov na določeni nalogi in njihove specializacije za določeno območje ali osebo, se je sčasoma razvila ustanova stalnega

diplomatskega predstavnika, kot prehod iz srednjeveške v novoveško diplomacijo. Začetki so vidni že v pogajanjih med Konaveljsko vojno.

Relja Seferović: *Sveta godina 1550. u Dubrovniku: Svetkovine, prijepori i pojedinci* (str. 51-87). Med verskimi nemiri sredi 16. stoletja, ki so bili povezani s pojavom protestantizma, s sledovi tudi na dubrovniškem območju, ter prizadevanji državnih oblasti, da si naposled Cerkev podvržejo pod svoj neposredni nadzor, je postalo razmerje do posameznika glavno merilo vrednot. Krepitev vloge posameznika se v razpravi obravnava skozi javno razpravo frančiškanov in dominikancev ob izidu tradicionalne papeške okrožnice o podelitvi odpustkov ob jubilejnem letu 1550 in to prek pridig v katedrali in naposled prek odnosa izbranih dubrovniških laičnih in cerkvenih intelektualcev do uspešne poslovne žene nasploh in do lika Dubrovčanke Gracije Mendes.

Vesna Miović: *Prijevodi sefardskih ketuba Državnog arhiva u Dubrovniku* (str. 89-130). Za razliko od Judov se v spisih Državnega arhiva v Dubrovniku podatki o Judinjah najdejo precej redkeje. Vsak podatek o Judinjah je dragocen, ker si sicer ne moremo ustvariti popolne slike o židovski skupnosti v Dubrovniški republici. S temeljitim raziskovanjem arhivskih serij *Diversa de Foris, Diversa Notariae* in *Libri Dotium Notariae* se je rešil ta problem s pridobitvijo koristnih podatkov. Gre za judovska ženitna pisma - ketube. Te ketube so posebno pomembne zato, ker Judje izreden pomen pripisujejo poroki in zakonski zvezi. Ketube so pomembne tudi za uspešnejše rekonstruiranje judovskih družin.

Rina Kralj-Brassard: *Detta Presvijetlog i Preuzvišenog Gospodina Kneza: Troškovi dvora u Dubrovniku od 16. do 19. stoljeća* (str. 131-160). V razpravi so na podlagi izvirnega gradiva v dubrovniškem državnem arhivu obdelani letno gibanje, struktura in vrsta stroškov, ki jih je imela Dubrovniška republika s svojim knežjim dvorom. *Detta* predstavljajo manjši del skupnih državnih stroškov in so dragocen vir podatkov o vsakodnevem življenju v Dubrovniku.

Vinicije B. Lupis: *Dubrovački moćnik glave sv. Stjepana Ugarskog u Stolnom Biogradu* (str. 161-172). V razpravi je obdelan relikvijarij glave ogrskega kralja, sv. Štefana, ki izvira iz dubrovniškega dominikanskega samostana. Zdaj je shranjen v Stolnem Biogradu (Székesfehérvár) na Madžarskem, kamor je bil prenesen v 18. stoletju pod pritiskom dunajskega dvora na Dubrovniško republiko med prvo rusko-turško vojno leta 1769. Relikvijarij se omenja v letu 1590, izdelati pa ga je dal generalni vikar Dubrovniške dominikanske kongregacije Timotej Pasković (1530-1604). Omenjeni relikvijarij je nastal v dubrovniških zlatarskih delavnicah, ki je izvorno tvoril celoto dveh relikvijarijev z glavama sv. Luka in sv. Kozma in Damijana, ki jih še zdaj hranijo v dubrovniškem dominikanskem samostanu. Z najdbo relikvijarija sv. Štefana Ogrskega se je potrdila visoka kakovost dubrovniških zlatarskih delavnic v 16. stoletju, posebej še v njegovi drugi polovici, ki je izražala specifični dubrovniški značaj. Ta delež dubrovniškega zlatarstva h kasni renesansi je manj znan. Njegov večji delež je bil žal nepovratno izgubljen v velikem potresu leta 1667 in nato v gospodarskem osiromašenju v 19. stoletju, ko so bili številni dragoceni predmeti odtujeni in razprodani.

Lovro Kunčević i Domagoj Madunić: *Venecija in Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine* (str. 173-218). Razprava obravnava odnos Benetk in Dubrovnička v enem najbolj dramatičnih trenutkov dubrovniške zgodovine - v prvih tednih po velikem potresu l. 1667. V izjemnih razmerah naravne katastrofe, kjer ni bilo fizično uničeno le mesto Dubrovnik, temveč tudi njegov socialnopolitični ustroj, se je razmerje med obema jadranskima republikama temeljito spremenilo. Izhajajoč iz prepričanja, da situacija krize omogočajo privilegiran uvid v naravo zgodovinskih fenomenov, se pričujoča razprava osredinja na mikrofaktografijo tega dramatičnega obdobja. Po eni strani rekonstruira razne diplomatske stike, špekulacije in načrte v samih Benetkah, med katerimi je bila najbolj zanimiva pobuda za združitev obeh republik in njihovega plemstva. Po drugi strani razprava spremlja stanje v samem Dubrovniku, kjer je generalni providur Cornaro večkrat poskušal s prepričevanjem in pritiski nagovoriti preostalo plemstvo za predajo Beneški republik.

Simona Delić: *Metafora ljepote grada Dubrovnika i Granade kako slika utjecaja pjesništva orientalnog Drugog u hrvatskoj bugarštici Prijatelj Dubrovčanom u španjolskoj romanci Abenámár* (str. 219-233). Razprava je komparativna analiza dveh ustnih tradicijskih pesmi iz hrvaške in španske tradicije. Čeprav jih loči več kot dve stoletji od časa objave (okoli 1550 in konec 17. stoletja) jih povezuje tipološko bližnje poetiziranje zgodovine, ki temelji na skupni »mentaliteti meje«, srečanja Križa in Polmeseca. Ta realizem pa je zasenčen z lirskim opisom lepote mesta Granade, oziroma Dubrovnika. V razpravi je poudarjen lirski značaj teh pesmi in njihov metaforični potencial kot povezava med njima, za razliko od epskih primerjav hrvaške in španske ustne tradicije, ki je prevladovala v književni znanosti 19. stoletja (Franjo Marković, Ante Tresić-Pavičević), vse do »lirskega obrata« v folklorističnih zapisih Olinka Delorka in Maje Bošković-Stulli v 20. stoletju in novejših komparativističnih del avtorice te razprave o teh dveh ustnih tradicijah. Avtorica meni, da se tudi metaforika hrvaške pesmi morebiti sme pripisati vplivu ustnega pesništva orientalskega Drugega (muslimanskega, judovskega).

Goran Cvjetinović i Nella Lonza: *Protutužbe u dubrovačkim kaznenim postupcima 18. stoljeća* (str. 235-254). Z analizo kazenskih postopkov v 18. stoletju (1711/20, 1751/60 in 1791/1800) je raziskano kolikokrat je toženec naperil protitožbo proti tožniku, pri katerih vrstah tožb se take kombinacije pojavljajo in njihova dinamika. Raziskava je spravila na dan, da so obtoženci pogosto uporabili instrument protitožbe zaradi obrambe, ker jim jo dubrovniški kazenski postopek še ni zagotavljal. Prejšnje sodne izkušnje so močno vplivale na naperjanje protitožb. Okoreli tožbarji so najbolj večše izkoriščali ta pravni instrument.

Lovorka Čoralić i Maja Katušić: *Peraštanin Josip Kolović Matikola - kapetan mletačkih ratnih brodova koncem 18. stoljeća* (str. 255-289). Razprava temelji na raziskavi zbirke *Provveditori all'Armar*, ki je shranjena v *Archivio di Stato* v Benetkah. V središču znanstvene raziskave je kapetan Josip Kolović Matikola iz Perasta, poveljnik beneških vojnih ladij *Eolo* in *Fama* proti koncu 18. stoletja. Posadke teh ladij so morale biti zelo velike, saj so imele svojega vojnega kurata. Natančno so preučene sestave posadke na omenjenih ladjah, pri čemer je poudarek na mornarjih, ki so bili doma na vzhodnih obalah Jadrana. V prilogi se navajajo

delni popisi posadk teh ladij v času, ko jim je poveljeval Josip Kolović Matikola. Malo katero bokeljsko, istrsko in dalmatinsko mestece je imelo toliko vplivnih družin in posameznikov kakor Perast. Družine Bane, Bronza, Bujović, Burović, Martinović, Mazarović, Štukanović, Visković, Zmajević in njihovi potomci so se stoletja uvrščali med vodilne vzhodnojadranske ladjarje in trgovce. Njihove ladje so dosegale najbolj oddaljena pristanišča v Sredozemlju.

Ivana Lazarević: *Antuninske kuće u gradu Dubrovniku prema popisu stanovništva iz 1817. godine* (291-315). Dubrovniška bratovščina »antunina« je bila formalno ustanovljena l. 1432 z združitvijo bratovščine Sv. Duha in Sv. Odrešenika in bratovščino sv. Petra in sv. Antona. Člane te bratovščine so imenovali »antunini«. Antuninske družine so podobno kot plemiške, po propadu Dubrovniške republike dospele na rob biološkega minimuma. V popisu prebivalstva iz l. 1817 so ugotovili le 104 antunine (1,8 % skupnega prebivalstva), oz. 22 antuninskih rodov. Čeprav so bile antuninske družine včasih bogatejše od plemiških in koncentrirane v bolj elitnih delih mesta, vendar je njihov krajevni razpored v začetku 19. stoletja odslikaval družbeno lestvico, ki se je vzpostavila nekoliko stoletij prej. Nove antuninske hiše so se koncentrirale v novejših seksterjih v severnem delu mesta in v predmestju, medtem ko je plemstvo zadržalo svoje pozicije v starejši elitnih mestnih seksterijih.

Irena Ipšić i Jasenka Maslek: *Utjecaj pomorskog kapitala na razvoj poluotoka Pelješca* (str. 317-337). Pomorski kapital je imel pomembno vlogo v razvoju polotoka Pelješca in je vzpodbudil številne družbene, gospodarske, demografske in kulturne spremembe. Odločilen vpliv je imel pri zemljiški odvezi, oz. odkupu fevdalnih dajatev ter pri spremembah v lastniški in socialni strukturi prebivalstva. Posredno pa je vplival tudi na razvoj kmetijstva, na migracijska gibanja, urbanizacijo in kulturno identiteto naselij.

Irena Bratičević: *Pjesnička ostavština Ruđera Boškovića u Bancroft Library (Sveučilište California, Berkeley): Katalog* (str. 339-474). Rokopisna zapuščina Ruđera Boškovića, zbrana v Dubrovniku po njegovi smrti l. 1787, se od l. 1962 nahaja v ameriški Bancroft Library (Univerza Kalifornija, Berkeley). Del obsežnega gradiva, v katerem je tudi Boškovičeva korespondenca, spisi iz vseh znanstvenih področij, ki jih je raziskoval, so tudi njegova pesniška besedila, pridružena so jim posamezna dela Bara in Anice Bošković. Skupno se pod nazivom *Belles Lettres* nahaja nekaj več kakor devetsto zapisanih besedil. Ker je do zdaj ta zapuščina pri nas povsem neznan, se s pričujočim delom - popisom besedil, tudi v bibliografskem smislu, želi napraviti prvi korak do njene resne filološke obdelave ter književne interpretacije in evaluacije.

Ivan Madžar i Vlado Pavičić: *Župa Orah - demografska obilježja u osvjet 19. stoljeća* (str. 475-498). V razpravi se analizirata časovna in spolna struktura prebivalstva, število in struktura gospodinjstev ter številnost posameznih rodov v župniji Orah kod Vrgorca na podlagi stanja duš (*Status animarum*) z dne 5. februarja 1805. Analiza, opravljena po Sundbärgovoj klasifikaciji, izkazuje progresivni tip starostne strukture, iz česar izhaja, da se proces demografske tranzicije še ni začel. To dejstvo potrjujejo tudi drugi kazalci, povprečna starost in koeficient starosti, ki so pod mejnimi vrednostmi, ki bi nakazovale tranzicijski proces. Območje župnije

Orah se vključuje v splošno sliko demografskih procesov zagorskega dela kopenske Dalmacije, za katero je ugotovljeno, da se prvi tranzicijski simptomi pojavljajo šele v zadnji tretjini 19. stoletja.

Tanja Brešan i Josip Galić: *Skлонidbeni sastav imenica u Budmanijevoj Grammatica della Lingua serbo-croata (illirica)* (str. 499-520). Druga polovica 19. stoletja je v hrvaški jezikoslovni zgodovini izpolnjena z menjavo različnih jezikovnih koncepcij, od katerih vsaka na svoj način obeležuje smeri kodifikacije hrvaškega jezika. Med njimi najbolj izstopa Zagrebška filološka šola, naslednica ilirskih idej, ter hrvaški vukovci, skupina jezikoslovcev, ki so svoje poglede na jezikovno stvarnost utemeljevali na delih Vuka Stefanovića Karadžića. Vsaka od jezikovnih struj je imela določeno število normativnih del. V pričujoči razpravi je podrobneje analiziran sklanjatveni sestav samostalnikov v Budmanijevoj *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, ki je izšla l. 1867, in v sebi združuje specifičnosti sklanjatvenega sestava hrvaških vukovcev, vendar ne zanemarija niti tradicije starejših hrvaških slovničarjev. Namen tega dela je, ugotoviti ona mesta, ki to slovnico, vsaj na področju sklanjatve samostalnikov označujejo kot vukovsko gramatiko, toda ugotoviti tudi elemente, ki jih je Budmani nasledil iz ilirske jezične koncepcije.

Vincije B. Lupis i Sanja Žaja Vrbica: *Prilog poznavanju prvih dubrovačkih slikarica* (str. 521-548). Zgodovina moderne umetnosti v Dubrovniku se začne z Vlahom Bukovcem v zadnji četrtini 19. stoletja. Z njegovim delovanjem in nato tudi z Matom Celestinom Medovićem je oživilo zamrlo likovno življenje v Dubrovniku, ki se je tedaj gospodarsko okrepilo. Vzporedno s tema dvema najbolj izrazitima hrvaškima slikarjema tega časa, se v njihovi senci pojavljajo tudi prve dubrovniške slikarke, kar je bilo v skladu tedanjim načinom izobraževanja meščanskih deklet. Pet slikark, Dome Suhor (1854-1940), Flora Jakšić (1856-1943) in Jelka Bizarro (1867-1927), nato pa Mercedes (Tereza) Ercegović (1881-1951) in njena sestra Zinaida Bandur (1885-1946) so bile aktivne na prehodu iz 19. v 20. stoletje in v prvih desetletjih 20. stoletja. Doslej so obdelali opus Zinaide Bandur in proučili družbeno vlogo Flore Jakšić, medtem ko ostale doslej niso bile v fokusu raziskav, čeprav je njihovo delo pomemben dokument tedanjega časa.

Marija Benić Penava: *Proizvodnja električne energije i prehrambena proizvodnja na dubrovačkom području do drugog svetskog rata* (str. 549-564). V razpravi so prikazani rezultati raziskav o začetkih in delovanju malih industrijskih podjetij na dubrovniškem območju od začetka 20. stoletja do konca tridesetih let. Posebna pozornost je bila namenjena razvoju živilske industrije in to za proizvodnjo testenin, prepečenca in kruha, ki se je deloma uskladila s potrebami spremenjenega tržišča, medtem ko so v enakih tržnih razmerah tovarne ribjih konzerv na skrajnem jugu Hrvaške propadle. Pojav elektrike za razsvetljavo, kakor tudi poraba električne energije za proizvodne namene je povezana z začetki turizma v Dubrovniku. Električna je najprej obsijala razkošni dubrovniški hotel *Imperial*, medtem ko je bila glavna porabnica električne energije Dubrovniška električna železnica. Podjetništvo dubrovniškega območja je imelo upočasnjeno rast. Bilo je pod hudim pritiskom rastočih prevoznih stroškov, nabave surovin in distribucije proizvodov, zato so le redka podjetja preživela svoj začetek.

Franko Mirošević: *Velika župa Dubrava izmedju Talijana, četnika i partizana 1942. godine* (str. 585-607). V tem prispevku opisuje avtor razmere v Veliki županiji Dubrava v letu 1942. Osrednja problematika v tem delu je državnostni položaj velike županije Dubrava v odnosu do vojnih in političnih subjektov, ki so v tem času delovali v tej teritorialni upravni enoti Nezavisne države Hrvatske. V njej so tedaj delovali trije bistveni dejavniki. Zaradi njihovega delovanja je bila oblast velike županije Dubrava močno omejena, kar so povzročale italijanska vojna komanda, četniško in partizansko gibanje.

Nives Vidak i Joško Sindik: *Analiza sadržaja novinskih napisa o kupoprodaji nekretnina u staroj gradskoj jezgri Dubrovnika (1995-2006)* (str. 609-649). V raziskavi so analizirali časopisne objave v lokalnem tedniku *Dubrovački vjesnik* od 1. januarja 1995 do 31. decembra 2006 ter so z uporabo kvantitativne metode analize vsebine poskusili pridobiti pregled nad celokupno situacijo, vezano na prodajo nepremičnin v starem mestnem jedru Dubrovnika. Na podlagi dobljenih rezultatov in spremljajočih tolmačenj, ki so jih primerjali s kvalitativno analizo iste problematike, so poskušali določiti okvirni obseg sprememb. Nadalje so hoteli spoznati, kako te spremembe zaznavajo različni profili strokovnjakov in meščanov, kakšne posledice je mogoče pričakovati glede na ugotovljene trende ter kakšne ukrepe je mogoče izvajati za preprečevanje negativnih posledic globalizacije turizma v srednjeveškem zaščitenem mestnem jedru.

Na koncu je objavljenih 9 recenzij knjig, ki se večinoma nanašajo na Dubrovnik.

Jože Maček